

UDK 528.44:347.214(497.6)
Pregledni znanstveni članak / Review

Analiza vanjskih elemenata sadržaja katastarskih planova stare izmjere Bosne i Hercegovine

Jusuf TOPOLJAK – Sarajevo¹, Miljenko LAPAINE – Zagreb²,
Nedim TUNO, Admir MULAHSIĆ – Sarajevo¹

SAŽETAK. Bosna i Hercegovina je država s dugom tradicijom evidencije o nekretninama. Uspostavljanje prvoga modernoga katastarskog operata, zasnovanog na podacima geodetske izmjere zemljišta, izvedeno je tijekom vladavine Austro-Ugarske Monarhije, dok je održavanje/prilagodavanje katastarskih evidencija obavljano u razdobljima više različitih državnih sustava. U radu se razmatraju elementi vanjskog sadržaja katastarskih planova koji potječu iz 19. i 20. stoljeća. Uočeno je da su tehničke i jezične značajke tih elemenata uvjetovane vremenskom dimenzijom katastarskog operata. Podaci prikazani na izvanokvirnome prostoru katastarskih planova zorno svjedoče o kontinuitetu evidentiranja nekretnina u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: grafička izmjera, katastarski plan, održavanje katastarskog operata, izvanokvirni podaci, Bosna i Hercegovina.

1. Uvod

Na području Bosne i Hercegovine (BiH) izvedena je potkraj 19. stoljeća detaljna izmjera zemljišta grafičkom metodom, koja je rezultirala katastarskim planovima u poliedarskoj projekciji na temelju stupanjske podjele (Alilović 2015). Ta se izmjera danas najčešće naziva starom izmjerom, a ponekad i austrougarskom.

Ubrzo nakon austrougarske okupacije BiH došla je naredba da se provede zemaljska izmjera u svrhu dobivanja zemljišnoga katastra i topografskih karata (Marković 1998). Zahvaljujući iznimno visokom stupnju razvitka austrijske kartografije toga doba, cilj je brzo i uspješno ostvaren (Gašparović 1970). Na temelju podataka prikupljenih izmjerom koja je dovršena 1885. godine, u BiH se uvodi suvremeni

¹ doc. dr. sc. Jusuf Topoljak, Građevinski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Patriotske lige 30, BA-71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina, e-mail: jusuf.topoljak@gf.unsa.ba,

doc. dr. sc. Nedim Tuno, Građevinski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Patriotske lige 30, BA-71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina, e-mail: nedim_tuno@gf.unsa.ba,

prof. dr. sc. Admir Mulahusić, Građevinski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Patriotske lige 30, BA-71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina, e-mail: admir_mulahusic@gf.unsa.ba,

² prof. dr. sc. Miljenko Lapaine, Geodetski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Kačićeva 26, HR-10000 Zagreb, Hrvatska, e-mail: mlapaine@geof.hr.

sustav registriranja nekretnina, uz uspostavu zemljišnih evidencija po propisima sličnim europskima (Begić 2012).

Prva sustavna geodetska i katastarska izmjera BiH monografski je obrađena u radu Wesselyja (1896), a pregledno su je prikazali Gašparović (1970), Marković (1998) i Alilović (2015). Nove vrijedne spoznaje o izmjeri donosi Bunjevac (2015), na temelju izvornih dokumenata pohranjenih u Austrijskom državnom arhivu. O katastarskim planovima koji su proizašli iz zemaljske izmjere BiH nema do danas mnogo objavljenih radova. Mnogobrojne pojedinosti tijekom izrade planova i njihova održavanja u katastarskim uredima još uvijek nisu dovoljno poznate. Vrlo je malo pozornosti usmjeravano na proučavanje, analiziranje i opise njihovih tehničkih detalja, kartografskih elemenata, prikaza, kvalitete sadržaja i sl. Istodobno, ti vrijedni izvori rijetko su se upotrebljavali u istraživanjima povijesti Bosne i Hercegovine. Tek u novije doba pojavljuju se istraživanja u čijem su fokusu katastarski planovi stare izmjere BiH (npr. Isaković i Kulenović 2005, Puljić 2011). Analizirana je i zbirka topografskih znakova, objavljena kao prilog uz *Instruction für die Katastral-Vermessung Bosnien und Herzegovina* (Upute za katastarsku izmjeru BiH), kojom je detaljno uređeno prikazivanje sadržaja katastarskih planova (Arnautović 2013). Kartografiku katastarskih planova istraživali su Tuno i dr. (2015), pri čemu su sagledani najvažniji aspekti kartografskog prikazivanja sakralnih objekata različitih religijskih zajednica u BiH. Topoljak i dr. (2015) zaključuju kako su kartografski prikazi katastarskih planova nezamjenjivi u proučavanju ostataka objekata graditeljskog naslijeđa.

Primarni je cilj ovog istraživanja rasvijetliti vanjske elemente sadržaja planova, koji su neizostavan dio svakog katastarskog plana. Prema Geodetsko-geoinformatičkom rječniku (Frančula i Lapaine 2008) vanjski su elementi: okvir karte, različiti natpisi i opis karte, podaci i objašnjenja izvan okvira karte. Za njih se u literaturi (npr. Peterca i dr. 1974) može pronaći i izraz redakcijski podaci karte. S obzirom na to da u dostupnoj literaturi nisu poznata slična istraživanja, ovim se radom pokušao dati sveobuhvatan prikaz izvanokvirnih podataka planova stare izmjere BiH. Istraživanjem su obuhvaćene tehničke i slovopisne karakteristike tih podataka, a posebna se pozornost obratila na opće prilike u zemlji koje su uvjetovale nastanak pojedinih elemenata izvanokvirnog prostora planova. Usporednom analizom obuhvaćeno je nekoliko stotina listova radnih izvornika planova i njihovih dodatnih priloga, prikupljenih u različitim katastarskim uredima koji su raspoređeni širom zemlje.

U ovom se radu nastojalo pridonijeti formiranju ukupne slike povijesti katastra, kartografije i geodezije u BiH i dati poticaj drugim istraživačima da katastarske planove, kao prvorazredne i nenadomjestive kartografske izvore, upotrijebe u proučavanju povijesnih gospodarskih, društvenih i urbanih prilika u zemlji. Osim toga, istraživanjem su se željele otkloniti nedoumice koje se redovito javljaju pri upotrebi i održavanju listova katastarskih planova stare izmjere u katastarskim uredima.

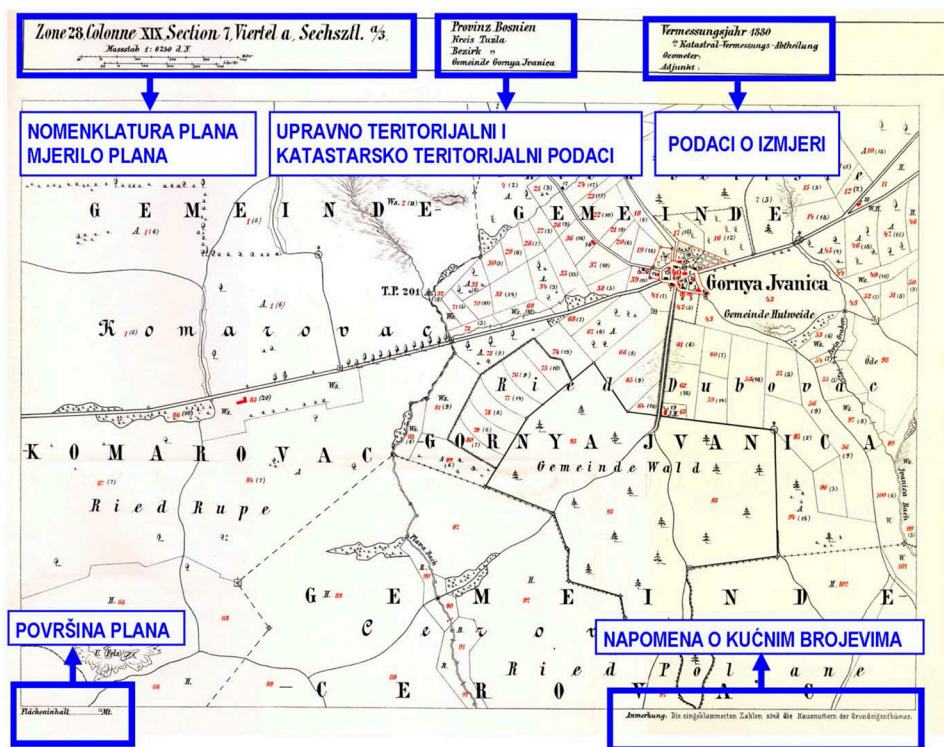
2. Obilježja vanjskih elemenata katastarskih planova iz razdoblja Austro-Ugarske Monarhije

Uspostava Austro-Ugarske Monarhije na teritoriju Bosne i Hercegovine donijela je dosta promjena u mnogim sferama života. Dotadašnji službeni osmansko-turski jezik bosanske uprave i arapsko pismo u cijelosti su zamijenjeni njemačkim

jezikom i latiničnim pismom (Juzbašić 1999). Sukladno tome njemački se jezik upotrebljavao za ispisivanje podataka u izvanokvirnome dijelu listova katastarskih planova te za ostale tehničke natpise nastale tijekom uspostavljanja i kasnijeg održavanja grafičkog dijela katastarskog operata. Za toponime je na planovima uglavnom primijenjen izvorni način pisanja, tj. ispisani su jezikom kojim je govorilo stanovništvo Bosne i Hercegovine. Pritom su pravilno upotrebljavana izvedena slova (slova s dijakritičkim znakovima: č, ć, đ, š i ž) i dvoslovi (digrafi *dž*, *lj* i *nj*). S obzirom na to da su izvornici planova pohranjeni u arhivu u Beču, uspostavljanje katastarskoga operata izvedeno je na temelju, u Bosnu i Hercegovinu dopremljenih, crno-bijelih kopija katastarskih planova izrađenih litografskim postupkom. Ti su planovi poslužili i za održavanje grafičkog dijela katastarskog operata. Katastarska evidencija stare izmjere podrazumijeva odvojeno održavanje tehničkog dijela katastarskog operata, a posebno knjižnog dijela.

2.1. Izvanokvirni podaci osnovnih listova katastarskih planova

Na prostoru lista plana izvan korisnog prostora (marginama) nalaze se bitne informacije potrebne za razumijevanje i interpretaciju plana (Ivković 2004), što u slučaju planova grafičke izmjere BiH podrazumijeva podatke o nomenklaturnom

Slika 1. Shema rasporeda podataka i objašnjenja u izvanokvirnome dijelu plana, prema *Instruction für die Katastral-Vermessung Bosnien und Herzegovina (MGI 1880)*.

broju lista plana, mjerilu, upravno-teritorijalnom ustroju, vremenu provedene izmjere, organizaciji i osobama koje su obavile izmjeru i sl. Navedeni podaci su predočeni na sjevernoj i južnoj margini lista plana, a pisani su rukom, jednakim kurzivnim pismom različitih veličina. Način (vrsta i veličina slova) i mjesto ispisa podataka na marginama propisani su Uputom za katastarsku izmjeru Bosne i Hercegovine (njem. *Instruction für die Katastral-Vermessung Bosnien und Herzegovina*, MGI 1880). Devetnaestim prilogom upute (njem. *Zeichnmuster* – zbirka znakova) specificirane su vrste pisma i veličine slova (njem. *Schriftmuster*) za is-pise na planu, ali uz napomenu da veličine slova i brojeva u polju plana trebaju biti približno 3 puta umanjene u odnosu na mjere propisane uputom. Prilogom 27 upute određen je položaj ispisa teksta izvan korisnog prostora plana, odnosno dan je izgled margina plana (slika 1). U idućim će poglavljima biti analizirani izva-nokvirni podaci radnih izvornika katastarskih planova, koji su održavani u kata-starskim uredima širom Bosne i Hercegovine.

2.1.1. Nomenklatura plana

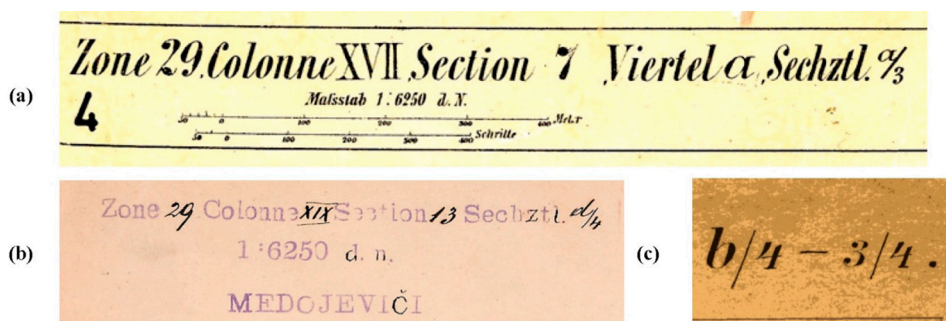
Na lijevoj strani sjeverne margine upisana je nomenklatura lista plana (slika 2a). Taj je podatak veličinom najuočljiviji jer je istaknut većim slovima u odnosu na ostali tekst izvanokvirnog prostora lista plana. Iz toga proizlazi da je nomenkla-tura ujedno i naslov lista plana. Podjela i označavanje listova planova temeljili su se na stupanjskoj podjeli na listove karte mjerila 1:75 000 (tzv. stupanjski listovi), koja se upotrebljavala u cijeloj Austro-Ugarskoj Monarhiji (Živković 1975). Na planovima su upisani sljedeći elementi koji određuju položaj lista plana u prihva-ćenoj podjeli na listove:

1. *Zone* (njem.) – broj zone (retka) stupanjskog lista (za područje BiH dolaze u obzir zone numerirane arapskim brojevima od 24 do 36),
2. *Colonne* (njem.) – broj kolone (stupca) stupanjskog lista (za područje BiH dolaze u obzir kolone numerirane rimskim brojevima od XIII do XIV),
3. *Section* (njem.) – broj sekcije izmjere u mjerilu 1:12 500 (jedan stupanjski list obuhvaćao je 16 sekcija označenih brojevima od 1 do 16),
4. *Viertel* (njem.) – broj tzv. četvrtine, odnosno lista plana mjerila 1:6250 (jedna sekcija obuhvaćala je 4 četvrtine označene brojevima od 1 do 4),
5. *Sechztl.* (skraćeno od njem. *Sechzehntel*) – broj tzv. šesnaestine, odnosno lista plana mjerila 1:6250 čiji je format prilagođen izmjeri geodetskim stolom (jedna četvrtina obuhvaća 4 šesnaestine označene malim slovima abecede od *a* do *d*).

Veća naselja, kao i područja s česticama koja se zbog svoje male površine nisu mogla prikazati u mjerilu 1:6250, kartirana su na planovima krupnijih mjerila. Podjela na listove planova izrađenih u mjerilima 1:3125, 1:1562,5 i 1:781,25 proizlazila je iz šesnaestina (Tuno i dr. 2015). Nomenklatura tih planova sadržavala je punu oznaku lista mjerila 1:6250, u okviru kojih su listovi plana krupnijih mjerila numerirani po redovima obilježenim velikim slovima latinice i stupcima numeriranim arapskim brojevima (npr. prvi red: A1, A2, A3; drugi red: B1, B2, B3, itd.). Ako su se područja nepodesna za kartiranje u mjerilu 1:6250 mogla pri-kazati na samo jednom listu krupnijeg mjerila, onda su takvi listovi u okviru še-snaestine ili dvije susjedne šesnaestine obično numerirani samo velikim slovima

latinice (A, B, C...). Katkad je ispred te oznake naznačavano da je riječ o dodatku lista mjerila 1:6250 (njem. *Beilage*).

Tijekom održavanja grafičkog dijela katastarskog operata na nekim se planovima pojavio novi način obilježavanja po kojem su listovi plana numerirani tekućim brojevima u okviru katastarskih općina, od 1 nadalje. Na slici 2a vidi se kako je ispod izvorne oznake plana šablonom upisan broj 4, koji je njegova nova (interna) oznaka. U katastarskim operatima su se obično nalazila dva primjerka kopija katastarskih planova. Jedan je primjerak služio za kartiranje promjena i računanje površina. Drugi primjerak, razrezan po granici katastarske općine i nalijepljen na karton, služio je za rad sa strankama i rad na terenu. Kako je izrezivanjem dolazilo do gubitka svih izvanokvirnih podataka plana, oni su naknadno upisivani na gornjem dijelu kartona. U tu je svrhu katkad upotrebljavan posebno pripremljeni pečat, pomoću kojeg su na karton otisnute riječi *Zone, Colonne, Section* i *Sechztl.*, kako ih se na svaki plan ne bi moralo sve iznova upisivati (slika 2b). Na slobodnom prostoru između riječi ručno su ispisana pojedina slova i brojevi nomenklature plana. Ispod oznake plana pečatom je otisnut i podatak o mjerilu plana te naziv katastarske općine prikazane na planu.

Slika 2. Nomenklature i mjerila listova katastarskih planova: (a) 29.XVII.7.a/3, 1:6250, K. u. K. Militärgeographischen Institut, Wien, 1883., Služba za urbanizam, imovinsko-pravne poslove i katastar, Općina Novi Travnik; (b) 29.XIX.13.d/4, 1:6250, K. u. K. Militärgeographischen Institut, Wien, 1883., Služba za imovinsko-pravne poslove, geodetske poslove i katastar nekretnina, Općina Ilijaš; (c) 30.XIX.9.b/4-3/4, 1:1562,5, 1903, Služba za imovinsko-pravne, geodetske poslove, katastar i stambene poslove, Općina Stari Grad Sarajevo.

Planovi proizašli iz radova na obnovama izmjere i katastra zemljišta, provedenih u prva dva desetljeća 20. stoljeća, nerijetko sadrže nova rješenja nomenklature listova. Zanimljiv primjer nomenklature plana mjerila 1:1562,5 prikazuje slika 2c, gdje je u gornjem desnom kutu lista upisano $b/4-3/4$. Oznaka $b/4$ odnosi se na šesnaestinu u okviru koje se nalazi razmatrani list. Pravilnom podjelom šesnaestine dobivena su 4 lista, označena brojevima od 1 do 4 po redovima s lijeva nadesno počevši od gornjeg lijevog lista do donjeg desnog lista. Na taj način formirani listovi su se dalje dijelili na još četiri lista (u mjerilu 1:1562,5), također numerirana od 1 do 4, čime je određena nomenklatura lista mjerila 1:1562,5 unutar šesnaestine ($3/4$).

2.1.2. Mjerilo plana

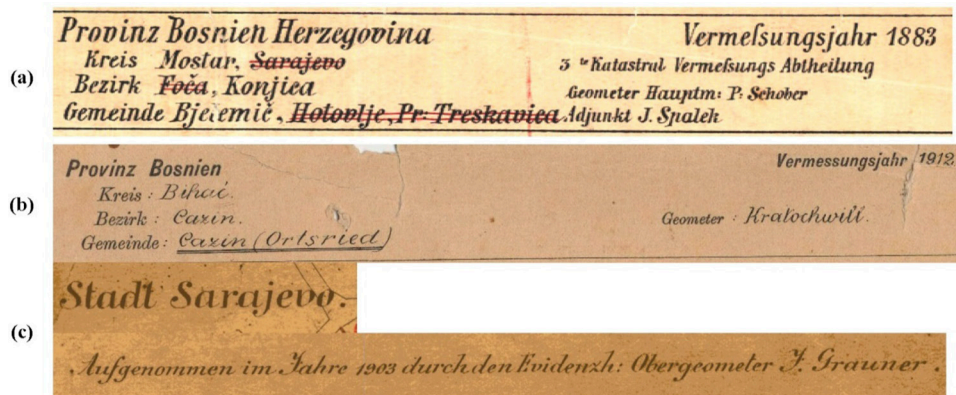
Brojčano mjerilo plana koje pokazuje koliko su puta dužine na planu približno umanjene prema odgovarajućim dužinama u prirodi (njem. *Maßstab d. N.*, pri čemu je *d. N.* kratica za *der Natur*), upisano je neposredno ispod nomenklaturne oznake (slika 2). Margine plana sadrže i dva dvostrana grafička mjerila koja služe za izravno pretvaranje horizontalnih udaljenosti na Zemljinoj površini u njihove grafičke veličine na planu i obratno. Na gornjem grafičkom mjerilu nanosena je i označena podjela u brojnim vrijednostima metara (njem. *Meter*) u prirodi, a na donjem u brojnim vrijednostima koraka (njem. *Schritte*; 1 korak = 0,75 m) (slika 2a).

Teritorij Bosne i Hercegovine je, ovisno o izgrađenosti, na planovima grafičke izmjere kartiran u različitim mjerilima (Alilović 2015).

2.1.3. Upravno-teritorijalna i katastarska pripadnost područja prikazanog na planu

Bosna i Hercegovina je unutar Austro-Ugarske Monarhije proglašena krunskom zemljom, što znači da njome nisu vladale ni Austrija ni Ugarska, nego je smatrana općedržavnim područjem (kondominijem) u upravi kojega su sudjelovale obje države Monarhije. Osmanska upravna struktura gotovo je u potpunosti zadržana, samo što su promijenjena imena: sandžaci su preimenovani u okruge, niže teritorijalne jedinice kaze ili kadiluci u kotare, a nahije u kotarske ispostave (Malcom 2011, Andrić 2013). Austro-Ugarska je zadržala i općinsku strukturu u BiH koju je zatekla kao sustav općinskih samouprava u okviru seoskih općina (džemata) i gradskih općina (beledija) (Imamović 2011).

Upravno-teritorijalni podaci o području BiH koje je prikazano na planu dani su na središnjem dijelu sjeverne margine (lijeva strana slike 3):

Slika 3. Upravno-teritorijalni podaci i podaci o izvoru za izradu listova katastarskih planova: (a) 31.XVIII.16.b/2, 1:6250, K. u. K. Militärgeographischen Institut, Wien, 1884., Služba za geodetske i imovinsko-pravne poslove i katastar nekretnina, Općina Konjica; (b) 26.XIV.1.d/2, 1:1562,5, 1912., Služba za imovinsko pravne, geodetske i katastarske poslove, Općina Cazin; (c) 30.XIX.9.b/4-2/3, 1:1562,5, 1903, Služba za imovinsko-pravne, geodetske poslove, katastar i stambene poslove, Općina Stari Grad Sarajevo.

- *Provinz Bosnien Herzegovina* (njem.) – naziv pokrajine (provincije) u tadašnjoj Austro-Ugarskoj Monarhiji (slika 3a). Najčešće je na planovima upisivano samo *Provinz Bosnien* (slika 3b) ili *Provinz Herzegovina*, ovisno o tome je li područje prikazano na planu pripadalo regiji Bosne ili regiji Hercegovine.
- *Kreis* (njem.) – naziv okruga kojih je na području BiH bilo šest: sarajevski, travnički, bihački, banjalučki, mostarski i tuzlanski.
- *Bezirk* (njem.) – naziv kotara, a ako je bila riječ o kotarskoj ispostavi upisivana je skraćena *Exp.* (njem. *Expositur*). Upravno-teritorijalna podjela BiH podrazumijevala je 54 kotara s 23 kotarske ispostave, iako se njihov broj poslije povremeno mijenjao (Imamović 2011). Kotarski uredi vodili su na svom području sve političko-upravne poslove pod neposrednom kontrolom Zemaljske vlade (Šehić i Tepić 2002). U geodetskom smislu održavanje katastarskog operata bilo je u nadležnosti Kotarskoga katastarskog ureda, dok je održavanje operata zemljišne knjige bilo u nadležnosti Kotarskih sudova.
- *Gemeinde* (njem.) – općine, mahale i zaseoci, koji su u geodetskom smislu, prilikom uspostavljanja katastarskog operata, postali katastarske općine (njem. *Katastral Gemeinde*). Te teritorijalne jedinice dalje su dijeljene na katastarske čestice, s tim da je na planovima riječ „katastarska“ izostavljena. Time je cijela zemlja podijeljena na katastarske općine koje su pri katastarskom snimanju registrirane u katastarskom operatu (Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu 1896). Premda su katastarske općine bile zasebne cjeline izmjere, te je i katastarski operat u potpunosti uspostavljen po katastarskim općinama, one su na listovima planova kartirane skupno. Stoga su u naslovu planova upisivani nazivi svih katastarskih općina prikazanih na planu. Kako se tijekom svakodnevnih poslova vođenja i održavanja katastarskog operata listovi planova ne bi pomiješali, u katastarskim su uredima u naslovu planova precrtavani nazivi onih katastarskih općina na koje se pojedini list ne odnosi (slika 3a), ili je podcrtavana katastarska općina na koju se list odnosi (slika 3b). Istovjetna je praksa primjenjivana i na planovima s prikazom područja koja pripadaju različitim okruzima, kotarima i kotarskim ispostavama (slika 3a).
- *Pr.* ili *Präd.* – skraćeno od njem. *Prädium* (izraz koji se odnosio na velike državne šumske komplekse, kojih je u BiH bilo 622).

Slika 3c prikazuje kako je na katastarskom planu reambulacije iz 1903. godine od upravno-teritorijalnih podataka upisano samo *Stadt Sarajevo* (Grad Sarajevo).

2.1.4. Podaci o izmjeri

Detaljnu izmjeru zemljišta grafičkom metodom proveo je bečki Vojnogeografski institut u rekordnom roku (trajala je od 1880. do 1884. godine, Gašparović 1970). Na desnoj strani sjeverne margine lista upisan je podatak o godini izmjere (njem. *Vermesungjahr*) teritorija prikazanog na planu. U prvoj godini izmjerom su obuhvaćena područja sjeverne Bosne, druge godine radilo se ponajviše u Hercegovini, tijekom 1883. u središnjoj Bosni, a posljednje dvije godine izmjere detaljno snimanje provedeno je uglavnom u zapadnoj i istočnoj Bosni (Wessely 1896). Katastarskom izmjerom Bosne i Hercegovine upravljao je general bojnik Johann Roskiewicz (Bunjevac 2015).

Za poslove izmjere bili su zaduženi vojni i civilni geodeti raspoređeni u šest odjela (MGI 1880), pri čemu je svaki odjel imao 10 radnih grupa (Bunjevac 2015). Odjeli za katastarsku izmjeru (njem. *Katastral Vermesung Abtheilung*) numerirani su

na planovima rimskim ili arapskim brojevima, ispod podatka o godini izmjere (slika 3). U ovom odjeljku nalaze se i podaci o geometru (njem. *Geometer*) koji je obavljao izmjeru te podaci o njegovim pomoćnicima (njem. *Adjunkten*, na planu je upisana skraćenica *Adjunkt*). S obzirom na to da su planovi nastajali kao neposredan rezultat katastarske izmjere na terenu, a oblikovali su ih isti geodeti koji su provodili izmjeru, prikazani podaci o izmjeri ujedno se mogu smatrati i podacima o izradbi plana.

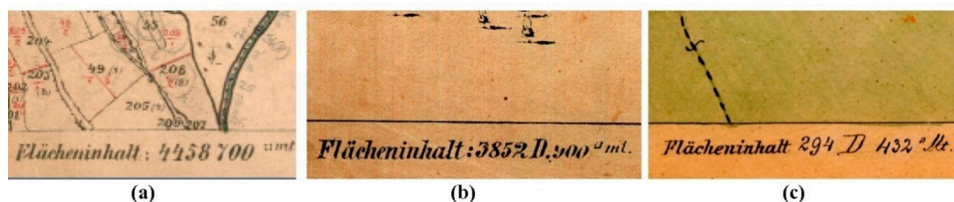
U nekolicini radova koji opisuju austrougarsku izmjeru BiH (Begić 2003, Manderalo 1996 i dr.) mogu se pronaći popisi geodetskih stručnjaka i pomoćnog osoblja angažiranih na izmjeri, dok se kompletan popis civilnih geometara koji su sudjelovali u tim radovima čuva u Ratnom arhivu u Beču (Bunjevac 2015).

Od početka 20. stoljeća pa sve do kraja austrougarske uprave širom BiH poduzimani su radovi na djelomičnoj obnovi katastarske izmjere. Detaljnu su izmjeru provodili kotarski katastarski uredi. Na taj je način omogućeno da se planovi prve sustavne izmjere dopunjavaju prikupljenim podacima za katastarske čestice, zgrade i sl., a litografskim postupkom otisnuti su novi planovi sa stanjem zatečenim reambulacijom. Podaci o izmjeri na marginama novih planova obično su predočeni nešto drugačije u odnosu na planove prve izmjere (slika 3b), dok se na slici 3c vidi potpuno novi pristup davanju informacija o izvoru podataka za izradu plana. Natpis na njemačkom jeziku *Aufgenommen im Jahre 1903 durch den Evidenzh.* (skraćeno od *Evidenzhaltung*) *Obergeometer* govori da je plan nastao na temelju podataka izmjere koju je 1903. obavio evidencijski nadgeometar. U bosanskohercegovačkim kotarskim katastarskim uredima početkom 20. stoljeća radila su 22 nadgeometra i 30 geometara (Begić 2007).

Spomenimo da je u Austro-Ugarskoj Monarhiji 1905. godine objavljena nova uputa za grafičku izmjeru (Tuno i dr. 2015), ali njezine odredbe nisu primjenjivane za elemente vanjskog sadržaja novih planova bosanskohercegovačkog prostora.

2.1.5. Površina lista plana

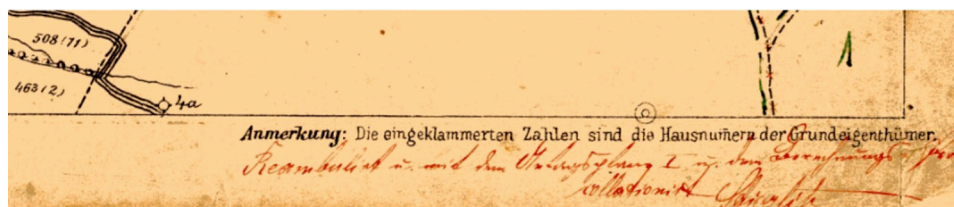
Na južnoj margini planova mjerila 1:6250, s lijeve strane, upisan je podatak o korisnoj (teorijskoj) površini lista plana (njem. *Flächeninhalt*), koja je definirana dimenzijama linija što zatvaraju polje plana. Vrijednost površine izražena je u kvadratnim metrima (na planovima je najčešće upisivana kratica $\square mt.$, a katkad i m^2), a često i u dulumima (kratica *D.*) i kvadratnim metrima ($\square mt.$ ili m^2). Teorijske dimenzije okvira planova pravokutnog oblika ovise o retku pripadnog stupanjskog lista, dok dimenzije okvira planova trapeznog oblika variraju u ovisnosti o položaju lista u okviru stupanjskog lista. Zbog toga su i teorijske površine listova različite. Za korisne prostore listova planova mjerila 1:6250 izračunate su površine i tabelarno prikazane u 32. prilogu Uputa za katastarsku izmjeru BiH (Živković 1975). Teorijske površine planova s pravokutnim okvirom iznose od 445,96 ha do 445,73 ha (slika 4a), dok planovi s trapeznim okvirom imaju površine u rasponu od 271,04 ha do 459,47 ha (slika 4b) (MGI 1880). Ako su planovi izrađivani u krupnijim mjerilima, upisivana je izračunana teorijska površina samo za listove okvir kojih je potpuno ispunjen detaljem (tzv. centralni listovi). Za granične listove upisana je izračunana površina dijela plana s detaljem (slika 4c).

Slika 4. Podatak o površini listova katastarskih planova: (a) 29. XVII. 7.d.4, 1:6250, K. u. K. Militärgeographischen Institut, Wien, 1883., Služba za urbanizam, imovinsko-pravne poslove i katastar, Općina Novi Travnik; (b) 31.XVIII.16.b/2, 1:6250, K. u. K. Militärgeographischen Institut, Wien, 1884., Služba za geodetske i imovinsko-pravne poslove i katastar nekretnina, Općina Konjic; (c) 30.XIX.9.b/2.B1, 1:1562,5, K. u. K. Militärgeographischen Institut, Wien, 1882., Arhiv Bosne i Hercegovine.

2.1.6. Ovjera plana

Postupak uspostavljanja katastarskog operata nije bio nimalo jednostavan ni u tehničkom ni u administrativnom smislu. Prije izradbe katastarskog operata izračunane površine čestice predočavane su njihovim korisnicima, koji su imali mogućnost izjavljivanja žalbe na prezentirane podatke. Ako je vlasnik smatrao da površina čestice nije točno određena i ako je podnio prigovor, onda je ta čestica bila predmetom ponovnog rada. U tom smislu bilo je potrebno ponovno odrediti njezinu površinu, odnosno po potrebi obaviti dopunsku izmjeru čestice na terenu (Bunjec 2015).

Slika 5. Napomena o kućnim brojevima i ovjera na listu katastarskog plana 29.XVII.2.d/1, 1:6250, K. u. K. Militärgeographischen Institut, Wien 1883., Služba za urbanizam, građenje, katastar i imovinsko-pravne poslove, Općina Travnik.

Definitivna površina čestice služila je kao podatak za uspostavljanje katastarskog operata i operata zemljišne knjige. Nakon zaključenja svih radova plan je u donjem (katkad i u gornjem desnom) kutu ovjeravan potpisom odgovorne osobe organa nadležnog za geodetske poslove, pod klauzulom: „Sadržaj izvornika plana je dopunjen i ispravljen te usuglašen s protokolima“ (njem. *Reambulirt mit Anlagsplan I und Berechnungsprotokoll colationirt*) (slika 5 dolje). Pokatkad je upisivano samo *Reambulirt*. Protokoli zemljišnih čestica zapravo su dokumenti koji sadrže opisne podatke o nekretninama, a bili su sastavni dio operata izmjere.

2.1.7. Podaci o kućnim brojevima

Na desnoj strani južne margine plana dana je napomena da brojke u zgradama predstavljaju kućne brojeve vlasnika katastarskih čestica (njem. *Anmerkung: Die eingellammerten Zahlen sind die Hausnumern der Grundeigentnummer*) (slika 5). Pokraj broja čestice na planu su u zgradama ispisani brojevi koji označavaju prethodno spomenute kućne brojeve njihovih vlasnika (slika 5 gore desno). Po naredbi Zemaljske vlade BiH od 4. travnja 1879. godine, broj 4547/pol, valjalo je kućnim brojevima obilježiti i osamljene zgrade, kolibe po šumama i kuće koje su za neko vrijeme bile prazne. Zadnji rok do kojega je trebalo obaviti poslove oko kućnih brojeva bio je 15. lipnja 1897. (Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu 1896).

2.1.8. Pregledna skica podjele katastarske općine na detaljne listove katastarskog plana

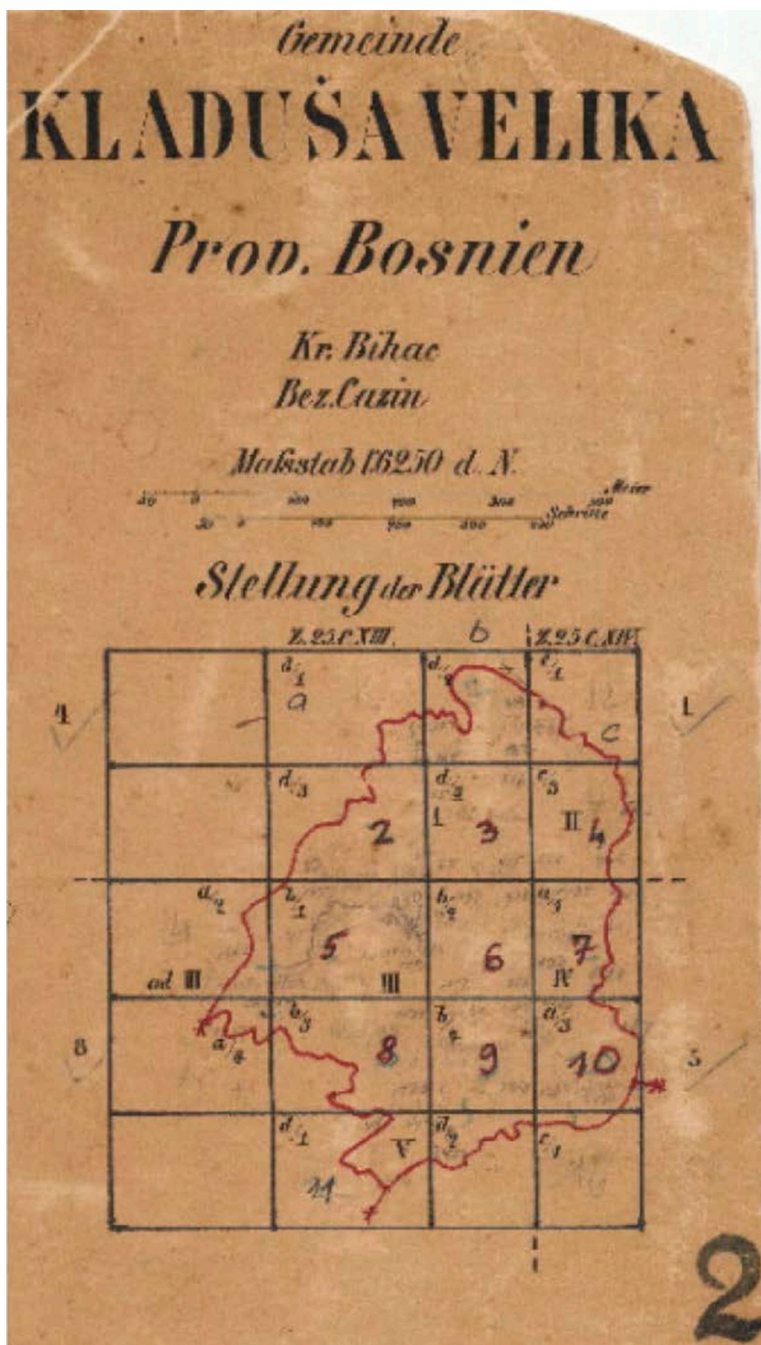
Katastarski planovi nastali obnovom izmjere s početka 20. stoljeća obično na jednom od rubnih listova pojedine katastarske općine imaju iscrtanu preglednu skicu podjele na detaljne listove te katastarske općine. U tu su svrhu najčešće birani listovi s malo detalja dotične katastarske općine, gdje je unutar okvira plana postojalo dovoljno prostora za izradbu skice. Spomenimo da su katastarske općine na listovima novih planova kartirane odvojeno, tako da su se uvijek mogli pronaći listovi s dosta slobodnog prostora unutar polja plana.

Osim prikaza podjele na detaljne listove (zajedno s njihovim oznakama), skica je sadržavala i prikaz granice katastarske općine. S gornje strane skice je natpis koji govori da je riječ o skici podjele na listove planova (njem. *Stellung der Blätter*). Neposredno iznad skice upisivane su oznake stupaca i redaka stupanjskih listova u okviru kojih se nalazila razmatrana katastarska općina, dok su oznake sekcija dane s lijeve i desne strane skice. Tako se npr., na slici 6 vidi se da je katastarska općina Kladaša Velika pozicionirana unutar sekcija br. 5 i 8 stupanjskog lista 25.XIII, te sekcija br. 1 i 5 stupanjskog lista 25.XIV. Napomenimo da se prikazani podatak o mjerilu (njem. *Maßstab*) odnosio na katastarski plan na kojem se nalazi skica, a ne na samu skicu. Skica katastarske općine izrađivana je u prikladnom mjerilu (npr. skica na slici 6 je u približnome mjerilu 1:100 000, dok mjerilo plana iznosi 1:6250).

Iznad skice upisani su upravno-teritorijalni podaci: *Gemeinde* (njem.) – naziv katastarske općine; *Prov.*, skraćeno od *Provinz* (njem.) – naziv pokrajine; *Kr.*, skraćeno od *Kreis* (njem.) – naziv okruga i *Bez.*, skraćeno od *Bezirk* (njem.) – naziv kotara. Obično su ti podaci upisivani samo na plan gdje je bila iscrtana pregledna skica podjele katastarske općine na detaljne listove. Ostali listovi planova te katastarske općine bili su samo numerirani tekućim rimskim brojevima od I nadalje (koji su upisivani i na skicu), te je na taj način definiran položaj svakog lista u okviru pripadne katastarske općine.

2.2. Vanjski elementi dopunskih listova katastarskih planova

Prilikom katastarske izmjere BiH, ali češće tijekom održavanja katastarskog operata, izdvojeni dijelovi glavnih katastarskih planova iscrtavani su na prilozima. To se prije svega odnosilo na manje dijelove zemljišta koji se nisu mogli dovoljno

Slika 6. Skica podjele katastarske općine na detaljne listove ucrtana na listu katastarskog plana 25.XIII.1.d/3, 1:6250, 1912, Katastar – imovinsko pravna služba, Općina Velika Kladuša.

detaljno prikazati na glavnim planovima. U tu su svrhu formirani novi listovi, koji su se vodili kao posebne cjeline. Takva praksa bila je česta i u drugim zemljama Austro-Ugarske Monarhije (Boc 2009).

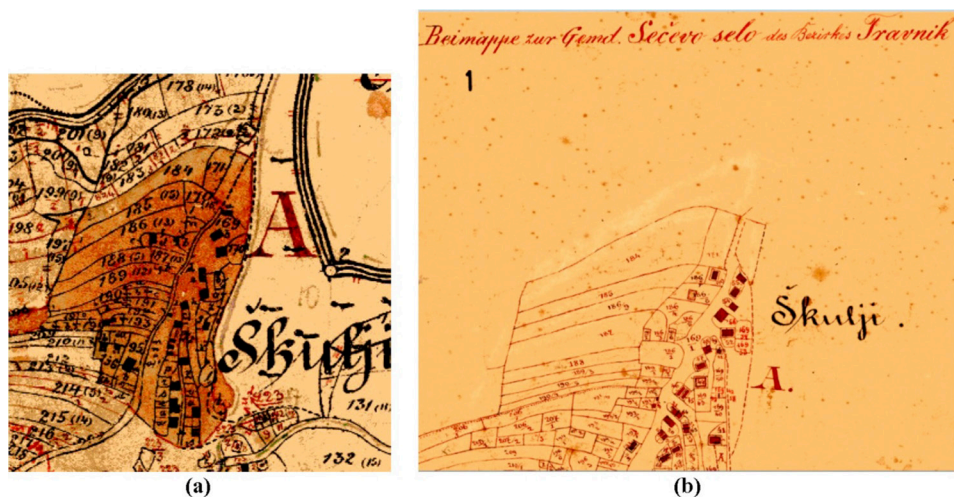
S obzirom na to da na listovima dopunskih planova najčešće nije ucrtan okvir, u daljnjem tekstu će se za podatke i objašnjenja, koji se inače nalaze u izvanokvirnome dijelu plana, upotrebljavati izraz vanjski elementi plana. Način prikaza vanjskih elemenata dopunskih planova znatno se razlikovao u odnosu na glavne katastarske planove. Većina priloga sadrži nomenklaturu plana mjerila 1:6250 kojem pripadaju naziv katastarske općine, mjerilo prikazanog detalja na dopunskome listu i opasku da je riječ o prilogu plana. Zanimljivo je da su za priloge planova upotrebljavana tri izraza na njemačkom jeziku: *Beimappe*, *Beilage* i *Beiblatt*.

Slika 7 prikazuje opis priloga plana, koji se sastoji od nomenklature glavnoga plana mjerila 1:6250, naziva katastarske općine, brojčanog mjerila priloga (1:3125) i napomene da je riječ o prilogu (njem. *Beilage*).

Slika 7. Prilog katastarskih planova 29.XVII.7.d/1 i d/3, 1:6250, mjerilo priloga 1:3125, Kotarski katastarski ured Travnik, Služba za urbanizam, imovinsko-pravne poslove i katastar, Općina Novi Travnik.

Tijekom uspostavljanja i održavanja katastarskog operata, radi lakšeg snalaženja daju se bitne informacije unutar korisnog prostora plana ili na listu na kojem su izrađeni prilozi plana. Slika 7 prikazuje skupinu čestica koju je trebalo kartirati u mjerilu 1:3125, ali je ta skupina presječena rubom korisnog prostora plana, tj. nalazi se na dva plana mjerila 1:6250. Kako bi se izbjegli problemi pri kartiranju i povezivanju detalja koji se protežu na dva susjedna lista, dopuna glavnoga plana formirana je na jednome listu. To se očituje i iz njegove oznake, sastavljene od

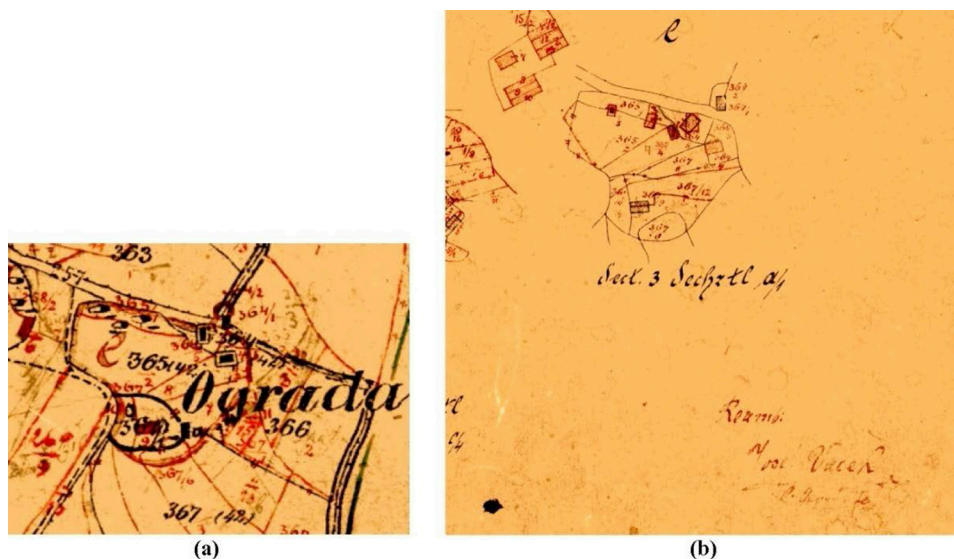

Slika 8. (a) Isječak katastarskog plana 28.XVII.15c/3, 1:6250; (b) isječak priloga plana nastao tijekom uspostavljanja katastarskog operata, 1:1562,5, K. u. K. Militärgeographischen Institut Wien, 1883., Služba za urbanizam, građenje, katastar i imovinsko-pravne poslove, Općina Travnik.

nomenklatura obiju šesnaestina (d/1 i d/3). Naravno, kroz daljnje održavanje izmjere, slobodni prostor dopunskoga lista iskorišten je za crtanje još nekoliko priloga glavnoga plana uz odgovarajuće oznake pokraj priloga, ali i na planu s kojeg potječu. Zanimljivo je promatrati priloge koji su nastali 5. srpnja 1892. (datum je jasno vidljiv na listu). Naime, tijekom održavanja katastarskog operata javila se potreba za cijepanjem čestica numeriranih brojevima 50, 51 i 130. Budući da se to nije moglo obaviti na izvornom planu iskorišten je prilog, na kojem je iscertano novo stanje čestica. Na katastarskom planu naznačeno je da novo stanje čestica prikazuje posebni list, tj. prilog planova (njem. *Beiblatt zu 29 XVII 7 d1, d3*).

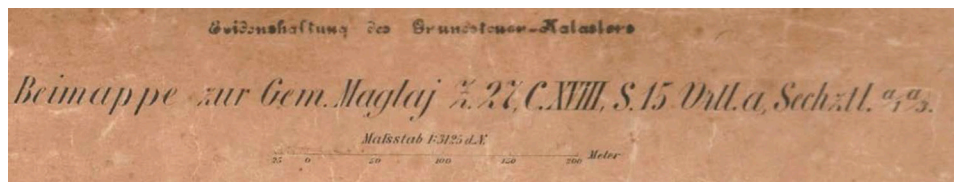
Veza između katastarskog plana mjerila 1:6250 i njegovih priloga ostvarivala se i na druge načine. Na slici 8a vidi se isječak izvornog plana koji prikazuje naseljeno mjesto Škulji, pokraj kojeg je upisan njegov toponim, kao i slovna oznaka A. Zemljište koje je pripadalo tom naselju (na planu obojeno crveno) trebalo je kartirati u krupnijem mjerilu. Stoga se pristupilo izradbi priloga u naslovu kojega je upisano na njemačkom jeziku *Beimäppe zur gemeinde Sečevo selo das Bezirkis Travnik* (dopuna plana za katastarsku općinu Sečevo Selo u kotaru Travnik). Na slici 8b su kraj prikaza zemljišta u mjerilu 1:1562,5 vidljivi toponim naselja i oznaka priloga, veliko latinično slovo A.

Sličan primjer vidi se i na slici 9, gdje je područje na planu mjerila 1:6250 (slika 9a) zaokruženo crvenom bojom (slovna oznaka e) i kartirano na prilogu mjerila 1:1562,5 (slika 9b), gdje je upisana ista slovna oznaka. Ovdje se upućuje na sekciju i šesnaestinu kojoj prilog pripada (njem. *sect. 3 secht. a/1*), a ispod toga su podaci o osobi koja je provela dopunsku izmjeru i zadatku (*Reamb.-* skraćeno od njem. *Reambulirt*) koji je obavljen.

Slika 9. (a) Isječak katastarskog plana 28.XVII.3.a/1, 1:6250, (b) isječak priloga katastarskog plana, 1:1562,5, K. u. K. Militärgeographischen Institut Wien, 1883., Služba za urbanizam, građenje, katastar i imovinsko-pravne poslove, Općina Travnik.

Slika 10 prikazuje posebno zanimljiv natpis na dopunskom listu plana, upisan iznad njegove oznake, koji se može razumjeti kao evidencija stvarnih korisnika zemlje u svrhu poreza na zemljište (njem. *Evidenshaftung des Grundsteuer-Katastar*).

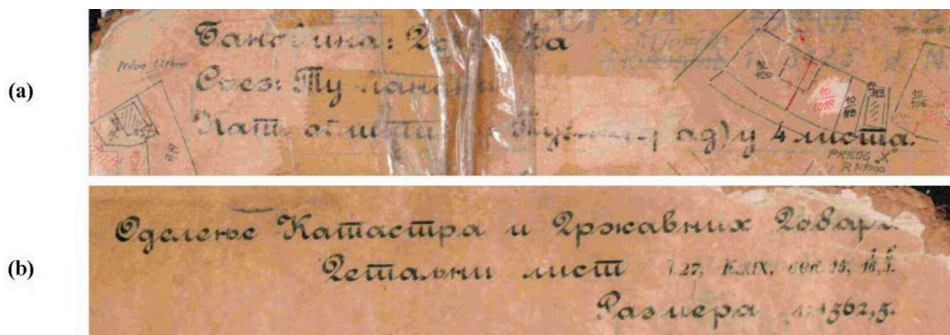

Slika 10. Natpis na dodatnom listu plana 27.XVII.15.a/1, a/3, 1:6250, mjerilo priloga 1:1562,5, K. u. K. Militärgeographischen Institut Wien, 1883., Služba za urbanizam, geodetske i imovinsko-pravne poslove, Općina Maglaj.

3. Obilježja izvanokvirnih elemenata sadržaja katastarskih planova iz razdoblja Kraljevine Jugoslavije

Završetkom prvog svjetskog rata završava se jedna jezična epoha u povijesti geodetske struke u BiH. Raspadom Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine BiH je ušla u sastav Države Slovenaca, Hrvata i Srba, poslije prozване Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, a 1929. godine naziv države je promijenjen u Kraljevina Jugoslavija (Šehić i Tepić 2002). Pitanje jezika za cijelo područje Kraljevine,

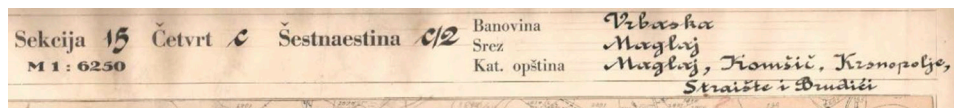
uključujući i BiH, riješeno je proglašavanjem srpsko-hrvatsko-slovenačkog jezika službenim (Šipka 1999). U BiH, kao i u ostalim zemljama koje su u sastav Kraljevine ušle s cjelovito dovršenom izmjerom, vrijedili su austrougarski propisi u pogledu katastarske službe i održavanja katastarske izmjere, sve do početka 1930-ih. Tada počinje primjena novih propisa kojima su postavljena načela državne izmjere za područje Kraljevine (Vlah 2000), te je u skladu s time došlo do promjena jezika vanjskih elemenata katastarskih planova stare izmjere u BiH. Na nekim planovima podaci na marginama planova ispisani su novim službenim jezikom, pri čemu su se podjednako koristile latinica i ćirilica. To se osobito odnosi na planove proizašle iz obnove izmjere, koja je za neka područja BiH stihijski provođena tijekom 1930-ih. Unaprjeđenje tehničkog dijela katastarskog operata, reambulacijom sadržaja postojećih planova, rezultiralo je novim izvanokvirnim podacima katastarskih planova. Ti su podaci usklađeni s odredbama V. dijela Pravilnika o katastarskom premjeravanju, što ga je 1930. godine donijelo Odjeljenje katastra Ministarstva finansija Kraljevine Jugoslavije. Spomenutim pravilnikom je detaljno regulirano i u prilogima pokazano kako trebaju izgledati katastarski planovi (Ročić i dr. 2002).

Slika 11. Isječci katastarskog plana XIX.15.1/16, 6/3, 1:1562,5, Odeljenje katastra i državnih dobara, 1940., Služba za geodetske poslove i imovinsko-pravne poslove, Općina Tuzla: (a) upravno-teritorijalni i katastarsko-teritorijalni podaci o prikazanom teritoriju; (b) podaci o instituciji, nomenklaturi i mjerilu.

Podaci na marginama planova izrađenih u razdoblju Kraljevine Jugoslavije odraz su tadašnjeg političko-teritorijalnog ustroja, prema kojem su dijelovi teritorija BiH ušli u sastav Drinske, Vrbaske, Primorske i Zetske banovine (Sehić i Tepić 2002). Granice banovina bile su uglavnom dotadašnje granice pojedinih kotara jer su one bile ustaljene i poznate, pa su u pravilu cijeli kotari (srezovi) dodjeljivani pojedinim banovinama (Dubravica 2011). Na slici 11 vide se isječci katastarskog plana grada Tuzle, nastalog temeljem saniranja reambulacijom sadržaja postojećeg plana iz 1882. godine. Upravno-teritorijalni podaci područja prikazanog na planu upisani su ćirilicom na lijevoj strani sjeverne margine lista (*Бановина Дринска, Срез Тузлански, Катастарска општина Тузла град*) (slika 11a). Na desnoj strani iste margine (slika 11b) nalaze se podaci o instituciji pod čijom su ingerencijom bili katastarski planovi (*Одељење катастра и државних добара*). Vrhovna institucija za održavanje katastarske izmjere u Kraljevini Jugoslaviji bila je Ministarstvo finansija u Beogradu s Odjeljenjem za katastar i državna dobra, a u banovinama su to bile direkcije i njihovi odsjeci za katastar i državna dobra (Škalamera i dr. 1994). U tom dijelu margine upisana je i nomenklatura lista

plana, pri čemu se kratica *З*. odnosi na broj zone (retka) stupanjskog lista, *К*. na broj stupca stupanjskog lista, dok *сек.* označava sekciju. Nomenklatura planova nastalih u BiH između dvaju svjetskih ratova proizlazi iz austrougarskog projekcijskog sustava i podjele na listove planova. To se odnosi i na mjerila planova (*Размера*), koja su naznačena ispod oznake lista plana.

Slika 12. *Izvanokvirni podaci katastarskog plana 27.XVIII.15.c/2, 1:6250, K. u. K. Militärgeographischen Institut Wien, 1883., Služba za urbanizam, geodetske i imovinsko-pravne poslove, Općina Maglaj.*

Nove margine nisu dobivali samo reambulirani planovi. U nekim su katastarskim upravama izrezivani planovi po okviru korisnog prostora i potom zalijepljeni na posebno pripremljeni papir. Taj je papir imao ucrtan okvir korisnog prostora, iznad kojeg su s lijeve strane otisnute riječi *Zona*, *Kolona*, *Sekcija*, *Četvrt* i *Šestnaestina*. Uz njih su rukom upisivane oznake koje čine nomenklaturu plana. Ispod oznake plana otisnut je podatak o mjerilu (M 1:6250), dok je desna strana sjeverne margine predviđena za upravno-teritorijalne podatke (*Banovina*, *Srez* i *Kat. opština*) (slika 12).

4. Obilježja vanjskih elemenata katastarskih planova iz razdoblja Drugog svjetskog rata

Drugi svjetski rat i ratna razaranja u BiH nisu zaobišli ni katastar zemljišta. Od ukupno 77 katastarskih srezova, u 24 je došlo do uništavanja katastarske dokumentacije (Begić 1998). Na taj su način izgubljeni podaci katastarskih evidencija za približno trećinu teritorija BiH.

Unatoč ratnim zbivanjima, u razdoblju od 1941. do 1945. godine organizacija geodetske službe nije se mijenjala (Begić 2012). Veoma je zanimljivo da i u tom teškom razdoblju na nekim područjima nije dolazilo do prekida u održavanju katastarskog operata. Cjelokupni teritorij BiH 1941. godine ulazi u sastav novostvorene Nezavisne Države Hrvatske, čijim je zakonskim aktima propisana upotreba hrvatskog službenog jezika i latiničnog pisma (Šipka 1999). To se neminovno odrazilo i na grafičke dokumente katastarskog operata izrađene u tom razdoblju. Slika 13 prikazuje prilog plana katastarske općine Bačvice u općini Travnik, nastao tijekom Drugog svjetskog rata, točnije 1942. godine. Na hrvatskom jeziku naznačeno je da je riječ o dodatnom listu katastarskog plana, uz koji je upisana oznaka priloga (*Prilog "A"*). Lijevo je upisan podatak o mjerilu, dok je u donjem dijelu naveden podatak o godini nastanka priloga plana, s potpisom geodetskog stručnjaka koji je provodio izmjeru i obradu podataka.

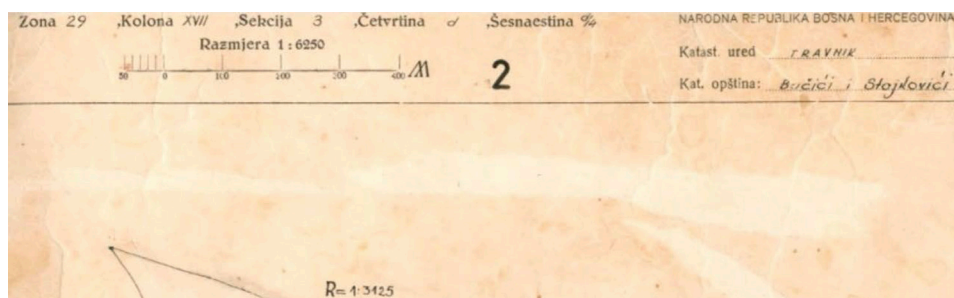

Slika 13. Isječak priloga katastarskog plana 29.XVII.2.b/2, 1:6250, mjerilo priloga 1:1562,5, Katastarski ured općine Travnik, Služba za urbanizam, građenje, katastar i imovinsko-pravne poslove, Općina Travnik.

5. Obilježja vanjskih elemenata sadržaja katastarskih planova iz razdoblja socijalističke Jugoslavije

Završetkom II. svjetskog rata BiH postaje federalna jedinica Federativne Narodne Republike Jugoslavije. U tadašnjoj se Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini (NR-BiH) od 1952. godine nastavilo s održavanjem katastarskih planova grafičke izmjere, čak i nakon stupanja na snagu nove izmjere, u okviru koje su izrađivani suvremeni topografsko-katastarski planovi. Budući da su se sudovi i organi za imovinsko-pravne poslove i dalje bazirali na zemljišnoj knjizi koja je zasnovana na podacima grafičke izmjere, u katastarskim je uredima bilo potrebno paralelno s održavanjem novih planova održavati i stare planove. Takva je praksa nastavljena i do danas.

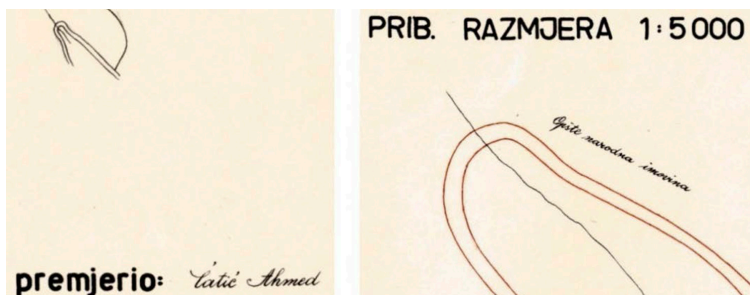
Vanjski elementi katastarskih planova stare izmjere i njihovih dodatnih listova, izrađeni u NRBiH (od 1963. preimenovanoj u Socijalističku Republiku Bosnu i Hercegovinu – SRBiH), pisani su službenim srpsko-hrvatskim jezikom s ijekavskim

Slika 14. Elementi vanjskog sadržaja priloga katastarskog plana 29.XVII.3.d/4, 1:6250, mjerilo priloga 1:3125, Katastarski ured Travnik, Služba za urbanizam, imovinsko-pravne poslove i katastar, Općina Novi Travnik.

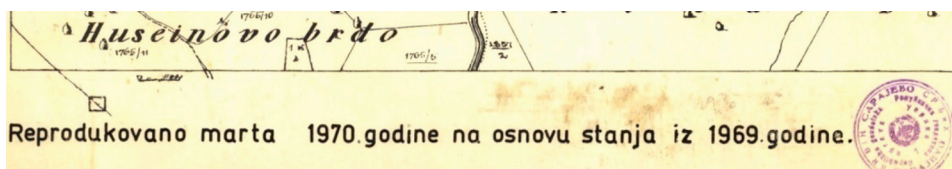
izgovorom, ponajviše latinicom. Slika 14 pokazuje da su za dodatne grafičke priloge planova upotrebljavane posebne tiskanice. Na sjevernoj su margini dodatnog lista na lijevoj strani otisnute riječi *Zona*, *Kolona*, *Sekcija*, *Četvrtina* i *Sesnaestina*, kraj kojih su rukom upisivani pojedini dijelovi nomenklature oznake. Ispod oznake plana otisnuti su broječno (*Razmjera* 1:6250) i grafičko mjerilo s podjelom u metrima (*M*). Na desnoj strani margine velikim slovima otisnut je naziv republike (*NARODNA REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA*), a ispod su podaci o katastarskom uredu (*Katastarski ured*) i katastarskoj općini (*Kat. opština*). U socijalističkoj BiH katastarske evidencije su održavane u općinskim katastarskim uredima, pod nadzorom Geodetske uprave NRBiH (poslije preimenovane u Republičku upravu za geodetske i imovinsko-pravne poslove). Potkraj 1980-ih na prostoru SRBiH djelovalo je 108 općinskih organa nadležnih za geodetske poslove. Ako je prilog plana kartografin na mjerilu krupnijem od 1:6250, onda je obično unutar okvira korisnog prostora ručno upisivan podatak o upotrijebljenom mjerilu (na slici 14 riječ je o mjerilu 1:3125).

Zanimljivo je istaći kako su u nekim slučajevima prilozima planova izrađivani u mjerilima planova nove izmjere (od 1:500 do 1:5000). Na slici 15 prikazani su isječci priloga plana na kojima je podatak o približnom mjerilu priloga (*PRIB. RAZMJERA*) ispisan šablonom na gornjoj strani lista, dok se na donjoj desnoj strani nalazi potpis osobe koja je obavila dopunsku izmjeru, s naznakom zadatka (*premjerio*) koji je tom prilikom obavljen.

Slika 15. Isječci priloga katastarskog plana k.o. Trebeuša, bez oznake, 1:6250, mjerilo priloga 1:5000, Katastarski ured općine Travnik, Služba za urbanizam, građevne, katastar i imovinsko-pravne poslove, Općina Travnik.

Tijekom eksploatacije u katastarskim uredima, planovi se često nisu adekvatno upotrebljavali, čuvali i zaštićivali te ih se nerijetko izlagalo fizičkom oštećivanju i prljanju. Stoga je većina listova planova stare izmjere toliko dotrajala da nisu uopće prihvatljivi za upotrebu, što je problem i u zemljama okruženja (Ivković i dr. 2012). Kako bi se i dalje mogle nesmetano provoditi promjene, u nekim slučajevima je izvođena reprodukcija dotrajalih radnih izvornika katastarskih planova. Na slici 16 vidi se isječak reproduciranog lista mjerila 1:6250, čiji je izvornik izrađen 88 godina prije. Na južnoj margini tog lista, na mjestu gdje je na izvorniku upisana površina plana, nalaze se podaci o mjesecu i godini reprodukcije, kao i godini na koju se odnosi stanje radnog izvornika plana (*Reprodukovano marta 1970. godine na osnovu stanja iz 1969. godine*). Reproducirani plan ovjeren je pečatom Republičke geodetske uprave SRBiH.

Slika 16. Podaci o reprodukciji katastarskog plana 30.XIX.10.a/4, 1:6250, K. u. K. Militärgeographischen Institut Wien, 1882, Služba za imovinsko-pravne, geodetske poslove, katastar i stambene poslove, Općina Stari Grad Sarajevo.

6. Zaključak

Podaci i objašnjenja u izvanokvirnome dijelu katastarskog plana neraskidivo su povezani s elementima njegova unutarnjeg sadržaja. Jedino poznavanjem smisla i značaja svakog od tih elemenata može se upoznati i shvatiti katastarski plan kao cjelina.

U ovom radu pokušale su se temeljem proučavanja katastarskih planova stare izmjere BiH objasniti najvažnije pojedinosti elemenata njihova vanjskog sadržaja. Iz rezultirajućih vrijednosti obrađenih radnih izvornika, desetljećima održavanih u katastarskim uredima širom zemlje, ustanovljeno je da postoji nekoliko razdoblja koja u sebi nose vlastita specifična obilježja elemenata planova.

Prvo se razdoblje veže za sami nastanak katastarskih planova, u okviru sveobuhvatne geodetske izmjere BiH. Autori tih planova uglavnom su se pridržavali odredaba Upute za katastarsku izmjeru, u pogledu predočavanja podataka na izvanokvirnome prostoru plana. Svi razmatrani glavni planovi pokazuju redakcijske podatke koji su prikazani na sličan način, a često sadrže i dodatne pojedinosti koje nisu predviđene propisima. Situacija je drugačija u dodatnim dijelovima planova, tj. dopunskim listovima na kojima su uvećano isertavani izdvojeni dijelovi katastarskih planova. S obzirom na to da izgled tih priloga planova nije bio propisan Uputom, njihovi su autori primjenjivali različite načine opisivanja listova. To je rezultiralo šarenilom različitih rješenja redakcijskih podataka dopunskih listova glavnih planova. Kompletni opis izvornih planova prve katastarske izmjere BiH na njemačkom je jeziku. To je potpuno razumljivo s obzirom na to da su na izradbi planova radili stranci pod okriljem bečkoga Vojnogeografskog instituta, a službeni jezik uprave u zemlji okupiranoj od strane Austro-Ugarske Monarhije bio je njemački.

Drugo razdoblje započinje nakon uspostave katastarskog operata i početka njegova održavanja. U prvim desetljećima okupacije austrougarska uprava nije poduzimala ništa da iz domaćeg stanovništva podigne obrazovan geodetski kadar, tako da je za vođenje katastarske evidencije etabliran birokratski sustav koji je po svom sastavu bio odvojen od stanovništva. Stoga ne čudi što su elementi vanjskog sadržaja planova, nastali tijekom održavanja katastarske evidencije, pisani na njemačkom jeziku, što je potrajalo sve do okončanja austrougarske vlasti u BiH.

Ulaskom BiH u staru Jugoslaviju događa se preokret i svi poslovi zemljišne izmjere postaju briga domaćih ili odomaćenih geodeta. To se odrazilo i na vanjske elemente katastarskih planova, koji se prvi put daju na jeziku kojim je govorilo stanovništvo BiH. Redakcijski podaci planova iz tog doba svjedoče o stagnaciji geodetsko-katastarske službe na prostorima BiH, s obzirom na to da na obnovi izmjere nije gotovo ništa rađeno sve do početka 1950-ih. Malobrojni planovi sadržaj kojih je ažuriran reambuliranjem a dodatni su listovi nastali pri održavanju izmjere u katastarskim uredima, pokazuju znatne promjene tehničkih i slovopisnih obilježja njihova vanjskog sadržaja. Uz latinicu, koja se do tada isključivo upotrebljavala za opise katastarskih planova, paralelno se počinje upotrebljavati i ćirilčno pismo.

U socijalističkoj BiH katastarski planovi stare izmjere nisu izgubili na svome značaju. Dosta je napora ulagano u popravljanje fizičkog stanja listova planova, dotrajalih zbog više desetljeća njihove upotrebe. Pritom su često nastajala nova rješenja i novi podaci predočeni na izvanokvirnome prostoru planova.

Uzevši u obzir dinamiku geodetskih radova na novoj izmjeri BiH, osobito tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina prošloga stoljeća, očekivalo se kako će stara izmjera biti u potpunosti potisnuta iz upotrebe (i u porezne svrhe, a poslije i u zemljišno-knjižne svrhe). Ipak, to se do danas nije dogodilo. U BiH postoje sredine u kojima je još u zvaničnoj upotrebi katastarska evidencija o nekretninama zasnovana na podacima stare izmjere. Čak i u sredinama gdje je stupila na snagu nova izmjera, uobičajena je praksa održavanja staroga katastarskog operata. To je uvjetovano postojanjem zastarjele i neažurne zemljišne knjige. Stoga su geodeti u katastarskim uredima svakodnevno suočeni s planovima grafičke izmjere, pri čemu natpisi na njemačkom jeziku nerijetko izazivaju nedoumice i zabune. U tom se kontekstu razdoblje održavanja katastarskog operata tijekom vladavine Austro-Ugarske Monarhije i razdoblje nakon završetka njezine uprave u BiH, s jezičnog stajališta i iz perspektive bosansko-hercegovačkih korisnika planova, ne mogu usporediti.

Zbivanja u državi se izravno i neizravno odražavaju na geodetsku djelatnost. Tome možda ponajbolje svjedoče elementi vanjskog sadržaja planova i drugih kartografskih prikaza, koji vjerno oslikavaju vrijeme i zbivanja u kojima su nastajali.

ZAHVALA. Provedeno istraživanje zahtijevalo je da se prikupi i obradi znatan broj planova stare izmjere iz raznih područja Bosne i Hercegovine. S obzirom na to da je većina planova grafičke izmjere danas dotrajala, fizički oštećena i zaprljana (što se osobito odnosi na njihov izvanokvirni prostor), bilo je veoma teško pronaći glavne i dopunske listove koji su udovoljavali zahtjevima istraživanja. Veliku pomoć u prikupljanju potrebne građe pružili su zaposlenici katastarskih ureda općina Maglaj, Tuzla, Travnik, Novi Travnik, Ilijaš, Goražde, Konjic, Tešanj, Velika Kladuša, Cazin i Stari Grad Sarajevo, te im se autori najsrdačnije zahvaljuju.

Literatura

- Alilović, M. (2015): Hercegovina na kartama i planovima, NI-AL d.o.o., Velika Gorica.
- Andrić, I. (2013): Promjene u Tuzli za vrijeme austrougarske uprave s posebnim osvrtom na fizionomiju i arhitekturu grada, Baština Sjeveroistočne Bosne, 6, 40–48.
- Arnautović, K. (2013): Topografski znaci na katastarskim planovima austro-ugarskog premjera Bosne i Hercegovine, Geodetski glasnik, 44, 72–85.
- Begić, M. (1998): 110 godina katastra zemljišta BiH, Geodetski glasnik, 32, 10–20.
- Begić, M. (2003): Premjeri i katastri zemljišta općine i grada Tuzla, Geodetski glasnik, 36, 24–34.
- Begić, M. (2007): Geodetska služba Bosne i Hercegovine, Geodetski glasnik, 39, 53–76.
- Begić, M. (2012): Geodetska služba Bosne i Hercegovine 1880.–2012., Geodetski glasnik, 42, 53–105.
- Boc, K. (2009): Izrada digitalnih katastarskih planova i njihova komparacija s knjižnim dijelom katastarskog operata, Geodetski list, 63, 1, 39–53.
- Bunjevac, V. (2015): Sistematski geodetsko-katastarski premjer Austrijske/Austro-Ugarske monarhije sa naglaskom na kartografski prikaz BiH, diplomski rad, Građevinski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
- Dubravica, B. (2011): Primorska banovina u politici upravne podjele Bosne i Hercegovine, Politička misao, 48, 4, 154–172.
- Frančula, N., Lapaine, M. (2008): Geodetsko-geoinformatički rječnik, Državna geodetska uprava, Zagreb.
- Gašparović, R. (1970): Bosna i Hercegovina na geografskim kartama od prvih početaka do kraja XIX vijeka, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
- Imamović, M. (2011): Zemaljski statut u ustavnoj historiji Bosne i Hercegovine, Historijska traganja, 7, 11–39.
- Isaković, H., Kulenović, F. (2005): Određivanje pravougljih Gauss Krigerovih koordinata prelomnih tačaka granične linije državne granice BiH na austrougarskim planovima razmjere 1:6250, Geodetski glasnik, 38, 48–62.
- Ivković, M. (2004): Geodetski planovi, interna skripta, Geodetski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Juzbašić, Dž. (1999): Nacionalno-politički odnosi u Bosanskohercegovačkom saboru i jezičko pitanje (1910–1914), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
- Malcom, N. (2011): Bosna – kratka povijest, Buybook, Sarajevo.
- Manderalo, S. (1996): Kutija za čuvanje vremena, Svjetlo riječi, Livno.
- Marković, M. (1998): Descriptio Bosnae & Hercegovinae: Bosna i Hercegovina na starijim zemljovidima, AGM, Zagreb.
- MGI (1880): Instruktion für die Katastral-Vermessung Bosnien und Herzegovina in Bosnien und der Herzegovina, K. u. K. Militärgeographischen Instituts Österreichisch-ungarischen Monarchie, Wien.
- Peterca, M., Radošević, N., Milisavljević, S., Racetin, F. (1974): Kartografija, Vojnogeografski institut, Beograd.
- Puljić, B. (2011): Mahale grada Mostara, Prostor, 19, 1, 158–171.
- Roić, M., Cetl, V., Matijević, H., Kapović, Z., Mastelić Ivić, S., Ivšić, I. (2002): Prevođenje katastarskih planova izrađenih u Gauss-Kruegerovoj projekciji u digitalni vektorski oblik –postupci i procedure, Geodetski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

- Šehić, Z., Tepić, I. (2002): Povijesni atlas Bosne i Hercegovine: Bosna i Hercegovina na geografskim i historijskim kartama, Sejtarija, Sarajevo.
- Šipka, M. (1999): Standardni jezik u Bosni i Hercegovini u dokumentima jezičke politike, Open Society Institute, Center for Publishing Development, Budapest.
- Škalamera, Ž., Pandžić, A., Božičnik, M. (1994): Zagreb na geodetsko-katastarskim zemljovidima i u zemljišnim knjigama, Gradski zavod za katastar i geodetske poslove, Zagreb.
- Topoljak, J., Tuno, N., Mulahusić, A., Husić, A., Fekeža-Martinović, L. (2015): Ostaci srednjovjekovne utvrde Kaštel (Fenarlik) u kartografskim izvorima XIX i XX vijeka, Geodetski glasnik, 46, 55–75.
- Tuno, N., Topoljak, J., Mulahusić, A., Kozličić, M. (2015): Kartografski prikazi sakralnih objekata i groblja na katastarskim planovima stare izmjere Bosne i Hercegovine, Geoadria, 20, 2, 175–214.
- Vlah, V. (2000): Katastarski i zemljišnoknjižni propisi kroz povijest, diplomski rad, Geodetski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Wessely, V. (1896): Catastral-vermessung von Bosnien und der Hercegovina, Spielhagen & Schurich, Wien.
- Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu (1896): Glavni rezultati popisa žiteljstva u Bosni i Hercegovini od 22. aprila 1895., Statistički odjel Zemaljske vlade, Sarajevo.
- Živković, I. (1975): Topografski planovi, Naučna knjiga, Beograd.

Analysis of the Marginal Information on Cadastral Maps of the Old Survey of Bosnia and Herzegovina

ABSTRACT. Bosnia and Herzegovina is a country with a long tradition of real estate records. The first modern cadastral register based on geodetic survey was established during Austrian-Hungarian administration, while maintenance of cadastral records was carried out during several administrations. The paper considers external content elements of cadastral plans from the 19th and 20th century. It was observed that technical and linguistic characteristics of those elements were due to the temporal dimension of the cadastral records. Data represented outside the frame of cadastral plans bear witness to the continuity of real estate records in Bosnia and Herzegovina.

Keywords: graphic survey, cadastral plan, cadastral records maintenance, marginal information, Bosnia and Herzegovina.

Primljeno / Received: 2016-09-02

Prihvaćeno / Accepted: 2017-03-15